

Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig Adlı Eserinde

Siyaset ve Ahlak İlişkisi

Siyaset Bilgisi

Yusuf Has Hacib'in eseri olan 'Kutadgu-Bilig' bir "siyaset-nâme"dir. Kutadgu Bilig, Türklerin belli başlı ilk İslami eserlerinden biri olarak bilinmektedir ve siyaset üzerine yazılmıştır. XI. yüzyılda yaşayan 'Kutadgu-Bilig' yazarı Yusuf Has Hacib, İslam'a girmiş bir topluma, yeni ahlaki ve siyasî hedefler açıklıyor, alt-üst olan değerleri yeni bir düzen ve sisteme bağlamak istiyordu. Bu bakımdandır ki, Kutadgu Bilig, yeni bir dini toplu şekilde kabul eden; tarihi kaderine farklı bir şekilde yön veren, yepyeni bir kültür ve uygarlık çevresine giren bir ulusun, eski ve geleneksel değer yargılarının şiddetli şekilde sarsılmasıyla yeni sentezlere kavuşturma çabası açısından çok önemlidir.¹

Yusuf Has Hacip bu eserinde, kendi dünya görüşünü ortaya koymaktadır. Bu dünya görüşü üç ana ilkeye dayanmaktadır: 1. Bilgi, her şeyin üstündedir, ona değer biçilemez; bilgi, üstün bir varlık, bir erdem ve bir güçtür. Bilgi, akıl (-ukuş) ile elde edilir. 2. Dil, Tanrının insanoğluna bağışladığı en değerli armağandır; dil erdemi iyi kullanılmalıdır, bilginin tercümanı dildir; kişi ölür, sözü kalır. 3. İyilik (edgölük), büyük bir erdemdir. İyilik yapmak, suç bağışlamak, verilen sözü tutmak bu erdeme bağlıdır; kişi ölür yaptığı iyilik kalır. Yusuf, bu üç erdemden birincisini, yani 'bilgi' yi üstün tutuyor, insanın nitelikli olmasını ona bağlıyor; bilgiyi, insanla hayvanı ayıran bir kriter olarak görüyor: "Ya bilgi edin, insan ol, özünü yücelt; ya da hayvan adını al, insanlardan uzaklaş!"²

"Bilgi ve zekayı yüce bil; seçilmiş kulları bu ikisi yüceltir. Zekâ nerede olursa orası yücelir; bilgi kimde olursa o ilerler. Bilgiyi bilen insandan hastalık uzaklaşır. Bilgisiz insan hep hastalıklı olur; hastalık tedavi edilmezse insan ölür."³ "Ey insan, bütün işini gücünü zekâ ve bilgi ile gör; eline geçen bu zamanı bilgi ile koru!"⁴

Yusuf Has Hacib'e göre, halka iyilik yapmanın en kısa yolu 'adalet' in yerine getirilmesidir. Halk adalete muhtaçtır. Bu yüzden halkla olan ilişkilerde akıllıca davranmak gerekir. Ona göre halkın, hükümdara ve yöneticilere verebileceği bir şeyi yoktur. Bu yüzden onunla yakından temas etmenin yararı da yoktur. Fakat, hükümdarın ve yöneticilerin halka vereceği çok şeyi vardır. Çünkü halk olmaksızın hiçbir şey olmaz. Bundan dolayı halka güzel söz söylemeli, iyi işler yapmalı yani tüm halka iyilik edilmelidir. Halka iyilik yapacak olanların başında hükümdar gelir. Halkın can ve malını korumak hükümdarın en önemli görevidir. Yusuf Has Hacib'e göre,

* Öğretmen (MEB). KLÜ-SBE Felsefe Bölümü Yüksek Lisans mezunu (2022).

¹ Mahmut Arslan, (2011), "Kutadgu Bilig'deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi", İstanbul Journal of Sociological Studies (21), s. 28.

² Arslan, "Kutadgu Bilig'deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi", ss. 28-29.

³ Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig*, çev. Hayati Develi, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2006, s. 20.

⁴ Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig*, s. 20.

hükümdar görevini yerine getirirken zulüm ve zorbalıktan kaçınmalıdır. Halka zulüm yapan hükümdar halkı bozar ve devleti yıkar.⁵

Yusuf Has Hâcib'in Türk fikir hayatının ve siyaset görüşünün en önemli eserlerinden biri sayılan Kutadgu Bilig'de adaletli olmak bir hükümdarda bulunması gereken en önemli erdemdir. Adalet kavramı hükümdar karakterinde hayat bulmaktadır. Yusuf Has Hâcib'e göre adalet ve ölçülü davranma (ihtiyat) bir ülke yönetiminin iki önemli öğesidir. Zira yasa ve adalet ile ülke toprakları genişler ve dünya nizama girer. Devletin esası adalet üzerine inşa edilmiştir. Devletin temeli adalettir.⁶

Bilgi ve Adalet

Başta "adalet" olmak üzere hükümdarların sahip olması gereken nitelikler, bütün siyasetnamelerde ve dolayısıyla Kutadgu Bilig'de en önemli konuyu oluşturmuştur. Çünkü, hemen bütün Doğu devlet teori ve geleneklerinde gördüğümüz gibi, siyaset, ahlâka dayanmaktadır. Her şeyden önce hükümdar ahlâk bakımından tutarlı olmalı ve devlet yönetiminde akla ve bilgiye dayanmalıdır. Ayrıca hükümdar adalet, kanun ve cezalandırmayı temsil ettiği için duygularına bağlı olmamalıdır.⁷

Kutadgu-Bilig'de bize betimlenen hükümdar zorba ya da despot bir prens değildir. Eserde tanımlanan prensin ilk başta bilginler olmak üzere birçok danışmanı vardır. "O, âdil kanun (=köni törü) yapar, adaletli ve merhametlidir. Halka doğru yolu gösteren, erdemleri öğreten, bilgiyi her şeyin üstünde tutan bir ahlâk sembolüdür. Yüzyıllar sonra Batı'da 'Aydın Kral' denilen hükümdar tipidir. Platon' un, Aristoteles' in, Farabî' nin anlayışına göre, bilgi en büyük erdem olduğu gibi, Yusuf' a göre de bütün erdemler bilgiden doğar."⁸ Sokrates'e göre kötülük, bilgi eksikliğinden doğar. Tüm kötülüklerin ve ahlaki açıdan uygun olmayan davranışların temelinde bilgisizlik vardır. Dolayısıyla erdemli biri olmak, bilgili olmaktan geçmektedir. Yönetici olan kişi de ahlaklı ve bilgili olduğu zaman insanlar daha mutlu bir yaşamı elde ederler.

Kutadgu-Bilig'de yönetici olarak sadece hükümdar (=ilig) vardır. Bir 'kurultay', bir 'meclis' ya da herhangi bir kurul ve kurumdan söz edilmemiştir. Hükümdarın baş danışmanı (=er ögi), başbakanı (=vezir) bakanları ve görevlendirdiği memurlar (=ta-pugcu) vardır. Sonra devlet kadrosu içinde bilginler önemli bir yer tutmaktadır. Devletin başlıca amacı, sık sık belirtildiği gibi, adalet ve halkın refahıdır.⁹

Yusuf Has Hacıb'e göre, kim bilgiyi bulursa dünyaya hâkim olur. Bilge ve bilgeli insanlar, bilgeli kimseleri kendi etraflarına toplamışlarsa memleketlerini düzene koyarlar ve halk zenginleşir. Bilgisiz insan kördür; o yürümelî ve bilgiden nasibini almalıdır. İnsandan geriye kalan sadece sözdür; dolayısıyla sözünü iyi söylersen, ancak ölümsüz olursun! Her zaman iyilik et. Hayat bir sermayedir; bunun karı iyiliktir. Yürüyen ve nefes alan her şey bir gün ölür. İnsanların biri iyi, biri kötü iki türlü adı vardır ve kendisi gittikten sonra bunlardan biri kalır. Kötü sevilmez. İyi ise övgü ile anılır.¹⁰

⁵ Arslan, "Kutadgu Bilig'deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi", s. 31.

⁶ Öznur İphar, *Kutadgu Bilig ve Siyasetnamede Adalet Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara 2019, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez no. 591849), s. 2.

⁷ Arslan, "Kutadgu Bilig'deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi", s. 38.

⁸ Arslan, "Kutadgu Bilig'deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi", s. 23.

⁹ Arslan, "Kutadgu Bilig'deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi", s. 23.

¹⁰ Yusuf Has Hacıb, *Kutadgu Bilig*, s. 21.

Ona göre, bilgisiz insan, kördür. Aklın süsü dil, dilin süsü sözdür. “İki tür insan konuşamaz: biri dilsizdir, diğeri bilgisiz! Bilgisizin dili daima kilitli olmalı, bilgili kişi de diline hâkim olmalıdır. Bilginin sözü toprağa verilen su gibidir; sulanan topraktan türlü nimetler biter. Bilgisiz kimsenin gönlü ise çöl gibidir. Ne ırmaklar doldurabilir ne de ot biter.”¹¹

Dünyaya hâkim olmak için erdem, akıl ve bilgi sahibi olmak gerekir. Akıl karanlık geceyi meşale gibi aydınlatır, bilgi seni aydınlatan bir ışıktır. İnsan akılla yükselir ve bilgi ile ilerler; insan akıllı ve bilgisi sayesinde değer görür. Akıl sahibi insan asil olur. Yalan söylemek, verilen sözden dönmek, içki içmek, inatçı olmak, kabalık, öfke kötü olan şeylerdir. Bunlar kimin üzerinde toplanırsa mutluluğu yakalayamaz.¹² Gerçekten de bir hükümdarın yardımcısı seçkin, akıllı, bilgi sahibi, özü sözü bir, güvenilir, sadık, iş bilir bir kimse olursa, o ülkeyi yönetmekte zahmet çekmez, devletin işleri yoluna girer, düzen bozulmaz.¹³ Yöneticinin temel düşüncesi adalettir. Yönetici adil olursa dünyada huzur olur.

“Bey iyi olursa, halk da ona uyar, iyi ve güzel tavırlara, iyi bir halka sahip olur. Beyler kendilerine iyi insanları yakın tutarlarsa kötüler de işlerinde iyi hareket etmeye mecbur olur. Beylerin etrafını kötüler çevirirse o memlekete bütünüyle kötüler hâkim olur. Kötü serbest kaldı mı iyi ortadan kaybolur; iyiler hâkim olursa her yerde, kötü ortadan kalkar. Beyler kötü olmadıkça o memlekette kötülerin yüzü aydınlanmaz; eğer halkın başında bulunan kimse iyi ise onun bütün memurları da iyi olur; böylece o ülkenin halkı zenginleşir ve dünya düzelir.”¹⁴

Dört İlke

Yusuf Has Hacip’in ahlâk ve siyaset sistemi başlıca dört ilkeye dayanmaktadır: 1. ‘Bilig’ (bilgi), 2. ‘Kılgı’ (eylem-action), 3. ‘Könilik’ (adalet), 4. ‘Kut’ (Egemenlik).¹⁵ Bilgi, Yusuf Has Hacib düşüncesinde tıpkı Sokrates’te olduğu gibi ahlaki bir değer kazanmaktadır. Sokrates’in temel düşüncesi, bilgi ile erdemın özde aynı şey olduğudur. Ahlâkta üstün ve erdemli olmak bilgiye bağlıdır. Ancak gerçek bilgi, insanı doğru eyleme götürür. İşte bu yüzdendir ki Sokrates, “Hiç kimse bile bile kötülük işlemez, kötülük bilginin eksikliğinden ileri gelir” diyordu.¹⁶ Kutadgu-Bilig’te de ahlaki davranışın, mutluluğun temel şartı olarak ‘bilgi’ gösteriliyor. İnsan ancak bilgi sahibi olursa uygun davranışları anlar, yapar, mutlu olur. Tıpkı Sokrates gibi Yusuf Has Hacib de; “Bilgi ve akıl insan için frendir; freni olan yakışsız işlere yönelmez” demekte ve bilgi ile erdemın aynı şey olduğunu söylemektedir.¹⁷

Günümüz politik yaşamında çok yaygın bir biçimde dile getirilen özgürlük, eşitlik ve kardeşlik kavramlarının Fransız İhtilali’nde ortaya çıktığı öne sürülse de bu kavramlar Kutadgu Bilig’de çok önceden ele alınmıştır. Aynı zamanda özgür insan kavramına geniş olarak yer verilmiştir. Eserin ana teması olan ‘sevgi’ kavramı genel olarak ‘kardeşlik’ anlamı taşımaktadır.¹⁸ Eserin genel amacı, ideal bir devletin ve idarecisinin hangi yeteneklere sahip

¹¹ Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig*, s. 42.

¹² Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig*, s. 22-23.

¹³ Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig*, s. 25.

¹⁴ Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig*, s. 40.

¹⁵ Arslan, “Kutadgu Bilig’deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi”, s. 26.

¹⁶ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 16. Basım, 1961, s. 46.

¹⁷ Arslan, “Kutadgu Bilig’deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi”, s. 27.

¹⁸ Süleyman Kazmaz, *Hukuk ve Devlet Yönetimi Açısından Kutadgu Bilig: Kutadgu Bilig Üzerine Hukuki Bir İnceleme*, Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, 2000, ss. 18-19.

olması gerektiğini, ülke önderine, vatandaşlara düşen görev ve ahlak kuralları hakkında bilgi vermektir.¹⁹

Kutadgu Bilig Türk-İslâm düşünce tarihinin önde gelen eserlerinden biridir. Bu eser, devlet teşkilatına ve yöneticilere yönelik önerileri bakımından istifade edilmesi olanağı vermektedir. Hâcib'in bu çok değerli eserinden Türk dil ve edebiyatının dışında Türk tarihi ve sosyolojisi ile ilgilenenler de birçok önemli sonuçlar elde etmektedir. Kutadgu Bilig yalnız yazıldığı döneme ait sosyolojik ve siyasal problemlere değil, aynı zamanda günümüz devlet yapısında karşılaşılan sorunlara da çözümler getirebilen geniş bakış açısına sahip bir nitelik taşımaktadır. Kutadgu Bilig, topluma, insanlara barış ve mutluluk getirecek hizmet devletinin esaslarını ortaya koymuştur. Eserde yöneticilerin korunmasından, hâkimiyetin gereklerine, devletin birlik ve bütünlüğüne yönelik tehlikelere karşı alınacak tedbirlere değinilmiştir. Kutadgu Bilig esas itibarıyla bilginin ve aklın üstünlüğü üzerine kurgulanmıştır. İyi kanun ve töreyi ancak bilgili insanın yapabileceği ve bunu akıl aracılığıyla uygulanacağı belirtilmiştir. Tasvir edilen bilginin ana özelliği ise olayların sonuçlarını önceden öngörmeye dayanmaktadır. Buna göre; bilgi ve bilim akla rehberlik edecektir. Bu bağlamda eser bilgili bir toplumun oluşturulmasına yönelik bir gayret içerisindedir. Yasalar, yönetenler-yönetilenler arasındaki ilişkilere değinmesi bakımından sosyolojik bir çalışma niteliğindedir. Demek ki, eser sağlıklı ve mutlu bir toplum düzenine erişilebilmesi için devlet yönetiminde nelere dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Devlet yönetimi içinde yer alacak kişilerin görevleri ve nitelikleri tespit edilerek siyasal ve sosyolojik açıdan bir toplum ve devlet felsefesi oluşturulmaya çalışılmaktadır. En yüksek iyi olan 'kut'a (mutluluk) erişmenin akıl, bilgi, anlayış, doğruluk, hoşgörü, adalet, iyilik gibi erdemlerle olanaklı olacağı dile getirilmekte ve bu erdemler ile beraber devleti teşkil eden cemiyetlerin mutluluk yolunda refaha kavuşacakları savunulmaktadır.²⁰

Adalet her zaman her şeyin üzerinde tutulmuştur ve devlet yapısının temeli olarak görülmüştür. Devletin sürekli var olması gereken adalet ve akla dayanması gerektiği vurgulanmıştır.²¹ Kutadgu Bilig'de adaleti temsil eden hükümdar şöyle demektedir: "Ben adalet ve kanunum... Benim özüm adalettir. Ben hiç tereddüt etmem. Haksız ile haklı, eğri ile doğru benim huzuruma gelseler, ben onların işlerini adalet ilkesine göre çözerim. Huzuruma gelen ister bey olsun ister kul olsun, ben aralarında hiçbir fark gözetmem... Bir devleti idare etmek isteyen adil olmalıdır. Devletin temeli adalettir".²²

Yusuf Has Hacı bu eseri ile, insan hayatının anlamını, insanın toplum ve devlet içindeki görevlerini tespit edip inceleyen bir devlet felsefesi sistemini ortaya koymuştur.²³ Türk İslam kültür tarihinde kişinin, devletin, yönetim sisteminin öncelikle mutlu olabilmesi için hayatına aktarması gereken dört tane temel unsur vardır: 1. Töre yani kanun, 2. Kut yani mutluluk, 3. Akıl, 4. Gönül. Bunlar sistematik olarak kurgulanabilirse bir kişinin mutluluğu elde etmesi, bir devletin devamı ve mutluluğu elde etmesi mümkün olmaktadır. Eserde 'Küntoğdu'

¹⁹ Agop Dilaçar, *Kutadgu Bilig İncelemesi*. (3. Baskı), Ankara: Atatürk, Kültür, TDK Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 145.

²⁰ Demokaan Demirel, "Kutadgu Bilig'de Devlet Yönetimi", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1, (2014), ss. 60-61.

²¹ Gökhan Yılmaz, "Kutadgu Bilig'de Devlet Fikri", *Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, S. 9, (2006), s. 80.

²² Mahmut Arslan, *Kutadgu Bilig'deki Toplum ve Devlet Anlayışı*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1987, ss. 84-85.

²³ Arslan, "Kutadgu Bilig'deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi", s. 25.

karakteriyle, güneş sembolize edilir. 'Aydoğdu' karakteriyle de ay sembolize edilir. Bunlardan bir tanesi kanuna, diğeri de mutluluğa karşılık gelir. Kanun eğer sağlam olursa, kişinin ilkelere, kanuna, var olan düzene uyumu tam olursa, devletin kanunu uygulama sistemi tam yerinde olursa o zaman mutluluğu elde etme imkânımız artmış oluyor. Nerede kanun görevini yapmazsa, adalet yerini bulmazsa orada mutluluk söz konusu olmaz. Türk kültürünün en temel özelliği hakkı korumaktır, adaleti korumaktır, devleti tesis etmek ve devletin adaleti dağıtmasını mümkün hale getirmektir.

Kut sahibi yönetici, yönetim işlerini bilen, yönetimin içerisinde gelen bir karaktere karşılık geliyor. Eserde yöneticinin asil olması isteniliyor. Kutadgu Bilig'deki asil olma, yöneticinin eğitim, duruş, düşünüş, dünya ve kanuna karşı yaklaşımlarında belli bir ilke ve ahlaki bir tavra göre yer alması, bilmediği konularda ben bilmiyorum demesi, her şeye karışmaması, bildiği konularda net bir tavır sergilemesi noktasında asalet çok önemli görünüyor. Eğitim yoluyla bu asaleti elde etme imkânı doğar.

Akıl ile kanunun kazanılmasını, mutluluğun elde edilmesini sağlayacağız. Kutadgu Bilig'de akıl ve bilgi arasında ayırım yapılıyor: Akıl, doğuştan gelir, bilgi ise sonradan kazanılır. Akıl olmazsa bilginin faydası olmaz. Onun için kut da aynı şekildedir. Saf akıl yanında ona sevgi ve mutluluğu ortaya koyacak bir bakış açısının da olması gerektiğini Yusuf Has Hacib söylüyor ve bunun da gönül bağı olduğunu belirtiyor. Eserde, bir bireyin ya da bir devletin kanun, akıl, gönül ve mutluluk olmaksızın ilerleyemeyeceği gösterilmektedir.

Kaynakça

ARSLAN, Mahmut (2011), "Kutadgu Bilig'deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi", İstanbul Journal of Sociological Studies (21).

ARSLAN, Mahmut. *Kutadgu Bilig'deki Toplum ve Devlet Anlayışı*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1987.

DEMİREL, Demokan. "Kutadgu Bilig'de Devlet Yönetimi", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1, (2014).

DİLAÇAR, Agop. *Kutadgu Bilig İncelemesi*. (3. Baskı), Ankara: Atatürk, Kültür, TDK Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÖKBERK, Macit. *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.

İPHAR, Ö. *Kutadgu Bilig ve Siyasetnamede Adalet Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara 2019, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez no. 591849).

KAZMAZ, Süleyman. *Hukuk ve Devlet Yönetimi Açısından Kutadgu Bilig: Kutadgu Bilig Üzerine Hukuki Bir İnceleme*, Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, 2000.

YILMAZ, Gökhan. "Kutadgu Bilig'de Devlet Fikri", *Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, S. 9, (2006).

YUSUF HAS, Hacip. *Kutadgu Bilig*, çev. Hayati Develi, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2006.